

Василь ДЕРЕВІНСЬКИЙ

*доктор історичних наук, професор
професор кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-2328>
e-mail: vasyldr@ukr.net*

ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ 1940–1950-х РОКІВ У ГАЗЕТІ УГС «ГОЛОС ВІДРОДЖЕННЯ»

Досліджено особливості ліквідації інформаційного вакууму щодо подій національної історії в українському суспільстві, спричиненого радянською цензурою та пропагандою. Тому звернено увагу на важливу роботу членів першої української громадсько-політичної організації другої половини 1980-х років – Української Гельсінської спілки. Зазначено, що діячі УГС створили низку пресових видань для пропагування своїх ідей та піднесення національної свідомості й активності суспільства, зокрема газету «Голос відродження» 1989 р. у Києві. Встановлено, що редакція газети спрямувала зусилля на забезпечення своїх читачів актуальною інформацією, яку не публікували офіційні засоби масової комунікації. Констатовано, що в умовах засилля пропагандивних ідеологем радянського тоталітарного режиму та монопольного домінування його пресових видань із багатомільйонними тиражами «Голос відродження» з його обмеженим накладом усе ж став виразником нової української вільної преси, що змінила ситуацію в інформаційному просторі України.

Опрацьовано, опубліковані в газеті «Голос відродження», матеріали, присвячені діяльності українського визвольного руху 1940–1950-х років. Зазначено, що зі шпальт газети читачі одержували інформацію про один із найбільш міфологізованих і демонізованих періодів української національно-визвольної боротьби, адже, зважаючи на тоталітарний контроль радянського режиму над офіційними медіа, українське суспільство було позбавлене доступу до об'єктивної інформації про сам рух Опору та його провідників і діячів, а громадська думка «підігрівалася» препаративними радянськими фальшивими ідеологічними штампами.

Виснувано, що діяльність редакції «Голосу відродження» щодо висвітлення боротьби українського збройного опору 1940–1950-х років мала важливе значення для відродження української національної пам'яті, поширення в суспільстві національних наративів, мобілізації українських громадян для протидії радянському тоталітарному режиму в новий період української визвольної боротьби наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Ключові слова: газета «Голос відродження», збройна боротьба, спротив, ОУН, УПА, УГС.

Вивчення питання щодо повернення в український інформаційний простір наприкінці 1980-х років питань визвольної боротьби українського народу в 1940–1950-х роках становить науковий інтерес. Воно потребує ґрунтовного дослідження та осмислення. У цьому контексті актуальним є розгляд діяльності пресових видань Української Гельсінської спілки (УГС) із поширення інформації про збройний опір українського народу в 1940–1950-х роках. У той час, коли існують публікації про особливості діяльності пресслужби УГС (Кожанов, 2018; Левицький), поодинокими залишаються друковані праці щодо зазначеного питання (Деревінський, 2017). Мета статті – розглянути матеріали про діяльність українського визвольного руху 1940–1950-х років, опубліковані на сторінках газети УГС «Голос відродження».

Українська Гельсінська спілка – перша українська громадсько-політична організація другої половини 1980-х років. Ініціатором її створення був В'ячеслав Чорновіл, а керівне організаційне ядро становили колишні радянські політв'язні. Для популяризації своїх ідей, головна з яких – відновлення незалежності України, діячі УГС створили дієву пресову службу з розгалуженою мережею друкованих видань. Газету УГС – «Голос відродження» – утворили в Києві. Її засновником став Сергій Набока з дружиною Інною Чернявською-Набою. У підготовці матеріалів номерів брали участь: Леонід Мілявський, Лариса Лохвицька, Світлана Рябошапка, Олесь Сергієнко, В'ячеслав Чорновіл, Олесь Шевченко. Газета виходила раз у місяць.

В умовах засилля пропагандивних ідеологем радянського тоталітарного режиму та монопольного домінування його пресових видань кількасторінковий «Голос відродження» з обмеженим накладом усе ж став виразником нової української вільної преси, що змінила ситуацію в інформаційному просторі України. Газета швидко знайшла свого читача, що шукав інформацію, яку не друкували в цензурованій офіційній пресі.

Редакція «Голосу відродження» вважала за потрібне висвітлювати одну з найтабуйованих тем, пов'язану з боротьбою українського визвольного руху 1940–1950-х років. У контексті розгляду цієї теми роз'яснювався термін «націоналізм», що в радянській імперії одержав різко негативну конотацію. Уже в першому номері газети була вміщена відозва Народного руху України до всіх громадян України, в якій, з огляду на побутування стереотипно-тенденційного ставлення серед більшості громадян до слова «націоналізм», простежується відмежування організаторів НРУ від того, що їх називають чи «звинувачують у націоналізмі» (Відозва, 1989, с. 1–2). У наступних номерах члени редакції вмістили матеріали, спрямовані на деміфологізацію самого терміна і тих, кого представники комуністичної влади зараховували до націоналістів (звісно, українських і обов'язково буржуазних) та інших «ворогів». Про це йдеться у статті Ріти Довгань про Василя Стуса (Довгань, 1989, с. 1). У публікаціях «Голосу відродження» зазначено, що влада звинувачувала в націоналізмі навіть тих, хто дбав за унормування української мови в 1920–1930-х роках або використовував український правопис, що існував до запровадження сталінського, який штучно нівелював особливості української мови й уподібнював її до російської. Так, у 1930-х роках друкували статті відповідної спрямованості: «За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури», «На боротьбу з націоналізмом на мовному фронті», «Знищити коріння українського націоналізму на мовному фронті» тощо (Шевченко, 1989, с. 2). Лариса Лохвицька писала, що «націоналістичною» з погляду радянської влади була як українська мова, так і україномовна освіта в Україні, проти якої цілеспрямовано боровся ставленик Москви – керівник філії Комуністичної

партії України (КПУ) у 1970–1980-х роках Володимир Щербицький. «Скільки тих націоналістів клятих пересадив, – писала Л. Лохвицька, – скільки тих шкіл українських, розсадників націоналізму позакривав. Уже, бувало, йдеш містом – ані слівця українського не почувеш, ані рядочка не прочитаєш» (Лохвицька, 1989, с. 5).

З надрукованої у восьмому номері «Голосу відродження» постанови Дніпропетровського обласного комітету КПУ від 22 жовтня 1989 р. «Про заходи щодо виконання постанови Центрального комітету Комуністичної партії Радянського союзу “Про першочергові заходи партійних колективів республіки в зв’язку з проведенням установчого з’їзду Народного руху України” і “Про роботу у зв’язку з установчим з’їздом Народного руху України”» читачі дізналися, що радянська влада готувалася активізувати роботу щодо застосування чинного законодавства до «екстремістських», «націоналістичних» та «антисоціалістичних» елементів. Згідно з постановою, до таких зараховували зокрема тих, хто використовував на масових заходах «націоналістичну» символіку – синьо-жовтий прапор і тризуб.

В інших публікаціях газети наведено інформацію про те, як радянські силові структури чинили розправи над «націоналістами», які тримали «націоналістичні» знамена. Зокрема, активіста УГС Леоніда Мілявського засудили на п’ять діб арешту з формулюванням покарання «за організацію незаконної ходи по Хрещатику з портретом Сахарова, з націоналістичними знаменами та гаслом “Геть диктатуру Комуністичної партії Радянського союзу”» (Набока, 1989, с. 6).

Під час проведення першого фестивалю «Червона рута» 1989 р. у Чернівцях художній керівник львівського гурту «Не журись» Віктор Морозов 24 вересня зачитав зі сцени фестивалю звернення артистів і глядачів до влади з протестом проти брутальних бандитських акцій побиття мирних громадян, т. зв. націоналістів, що мали національні символи (Хроніка-2, 1989, с. 3).

У статті «Дочекалися...» В’ячеслав Чорновіл піддає критиці промову керівника Радянського Союзу Михайла Горбачова (Михаил Горбачёв) на пленумі Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу 19 вересня 1989 р., у якій той твердив про «величезні досягнення радянської влади», «могутнє піднесення культури всіх народів», «громадську атмосферу, просякнуту інтернаціоналізмом». На переконання В. Чорновола, заявляти про це було політичним цинізмом, оскільки ці фрази далекі від реалій і ця ілюзорна дійсність побудована на «горах трупів знищених більшовицьким режимом “буржуазних націоналістів” і “українських контрреволюціонерів” з числа селян, що перед страшним 1933 роком не рвалися до колгоспного рабства» (Чорновіл, 1989, с. 5).

У восьмому числі газети «Голос відродження» вміщено новий термін, який стражі комуністичного порядку використали до тих, хто взяв участь у мирній акції зі вшанування пам’яті Василя Стуса на Львівській площі у Києві. Одного із затриманих назвали «бандерівцем», а невдовзі – «українцем». Ці слова для представників радянських силових структур мали однакове смислове значення (Строкань, 1989, с. 7).

Напередодні виборів народних депутатів УРСР член редакції «Голосу відродження» С. Рябошапка, звертаючись зі шпальт газети до виборців, зауважила: «Для тих, хто ще й досі не розуміє, чому треба голосувати саме за членів УГС, наважуся дати коротку довідку: Усі члени УГС – буржуазні та ще й націоналісти» (Рябошапка, 1990, с. 6).

Так редакція «Голосу відродження» розкривала маніпулятивність комуністичних ідеологічних штампів, які нав’язувалися українському суспільству. Доведення

до людей усвідомлення того, що представники радянської влади використовують в одному синонімічному ряді слова «націоналіст», «бандерівець», «українець», поза сумнівом вело до переоцінки їхньої конотації та ставлення до тих, хто виступає за національні ідеали та символи.

Одночасно з декодуванням суті комуністичних ідеологем, якими означували діячів українського національного руху, на сторінках «Голосу відродження» подавали інформацію безпосередньо про сам український рух спротиву 1940–1950-х років. Уже у другому номері редакція вмістила матеріал про установчі збори Республіканського товариства «Меморіал», учасники яких виступали за притягнення до відповідальності причетних до репресій 1920–1980-х років і негайного звільнення усіх радянських політв'язнів. Щобільше, у кількох виступах пропонували переглянути ставлення до Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА) (Хроніка-1, 1989, с. 5). Це була перша згадка назв структур українського збройного спротиву 1940–1950-х роках у київській газеті УГС.

Невдовзі в газеті поряд з інформацією про підготовку радянської влади до святкування «одіозного ювілею – так зване “славне 50-річчя” окупації сталінською імперією Галичини і Волині на основі злочинної змови між двома найбільшими тиранами ХХ ст. – Гітлером і Сталіном» (Чорновіл, 1989, с. 3) помістили матеріал про не зовсім звичайного політв'язня – Юрія Шухевича. Понад 20 років у радянських тюрмах і таборах він провів лише за те, що був сином генерала Романа Шухевича. Редакція газети наголосила, що генерал не потребує якихось особливих рекомендацій, адже, хто не чув про нього – керівника підпільної героїчної боротьби УПА, що впродовж 7 років очолював національно-визвольну боротьбу українського народу. Редакція зауважувала, що багатомільйонна радянська армія виявилася неспроможною впродовж такого тривалого періоду розгромити підпільну армію, яка за наявними в редакції даними нараховувала 100 тис. осіб. Опір відбувався завдяки «розробленій Романом Шухевичем стратегії і тактиці, розрахованій на тривалий час підпільної партизанської боротьби в умовах повної ізоляції, відсутності підконтрольних територій і будь-якої сторонньої допомоги» (Шухевич, 1989, с. 4). Тож у статті наголошено, що ця боротьба УПА «створила історичний прецедент і відкрила нову сторінку в історії воєнної теорії і практики, стала класичним предметом в усіх військових академіях світу» (Шухевич, 1989, с. 4). Також, на думку редакції «Голосу відродження», «предметом вивчення є розроблений ним і здійснений блискучий план виведення окремими загонами бійців УПА із Західної України через окуповані радянськими військами території на Захід, за межі контрольованих радянською армією земель» (Шухевич, 1989, с. 3).

У тому ж четвертому номері «Голосу відродження» йдеться про «благотворний вплив старих політзеків (тобто діячів українського спротиву 1940–1950-х років – В. Д.), серед яких був і такий велет духу, як Михайло Михайлович Сорока» на нове покоління борців, що потрапили в ув'язнення у 1960–1970-х роках.

У дев'ятому номері зазначено, що загальні збори Всеукраїнського товариства репресованих, які відбулися 9 грудня 1989 р. у Києві, де зібралось близько 150 колишніх політв'язнів радянських таборів, підтримали вимогу добиватися правдивого висвітлення подій збройної боротьби України в 1940–1950-х роках. Із-поміж інших на зборах виступили бійці УПА: Мелетій Семенюк, Марія Вульчин, Петро Січко. У виступах і прийнятих резолюціях зборів піднімали тезу, що «за жакливого більшовицького терору цілком зрозумілою формою опору була збройна боротьба» (Права, 1990, с. 2).

У тому ж номері газети подано інформацію, що під час проведення 10 грудня 1989 р. санкціонованого мітингу, приуроченого Міжнародному дню прав людини, біля Республіканського стадіону в Києві з-поміж інших гасел над головами людей виднілося «Слава воякам УПА – борцям за волю України супроти німецько-гітлерівських та московсько-більшовицьких окупантів». На цьому мітингу промовці піднімали питання громадської реабілітації воїнів УПА, створення українських збройних сил. Гасло «ОУН – вас не забуто» підняли на вічі 21 січня 1991 р. у Києві, приуроченому проведенню акції «Ланцюг єдності» (Хроніка-3, 1990, с. 4).

У спеціальному випуску «Голосу відродження», присвяченому перепохованню Василя Стуса, Олексія Тихого та Юрія Литвина на Байковому цвинтарі в Києві 19 листопада 1989 р., подано опис бойового прапора УПА як одного зі символів України. Тобто національних – синьо-жовтих і козацьких – малинових стягів, що розвівалися над людьми того дня (Нарешті, 1989, с. 5).

Про особливості розгортання збройної боротьби українського збройного спротиву 1940–1950-х років читачі газети дізналися з інтерв'ю Голови Українського Державного Правління Богдана Федорока. Він поінформував, що після Української революції 1917–1921 рр. провідною силою опору на рідних землях стала ОУН, з ініціативи якої під час німецько-радянської війни проголосили у Львові Акт відновлення Української держави та створили уряд – Українське Державне Правління на чолі з прем'єр-міністром Ярославом Стецьком. В інтерв'ю мовилося також про те, що німецька влада виступила проти Української держави, заарештувала членів уряду та лідера ОУН Степана Бандеру й кинула його разом з Ярославом Стецьком до концтабору. Як наслідок розпочалася збройна боротьба українських повстанців проти загарбників, що тривала понад 10 років, а в інших формах – наступні десятиліття. Розповів Б. Федорак і про те, чим відрізнятиметься майбутня незалежна Українська держава від УРСР – окупаційної ворожої системи. Зауважив, що проект державного устрою України був прийнятий на Великому зборі ОУН ще 1968 р. «Цей устрій, напевно, – зазначив Б. Федорак, – не матиме соціалістичних – а взагалі ніяких комуністичних – елементів, бо, напевно, більшість народу буде проти комунізму і соціалізму. За це, напевно, світоглядні основи устрою творитимуть правдиві державницькі концепції. Конституція Української Держави повинна включати триподіл влади – законодавча, виконавча і судова – а окремим безпосереднім вибором виконавчої влади – голова держави, який добирає собі кабінет міністрів. В Українській Державі будуть гарантовані основні людські права: свобода слова, віровизнання, політичних об'єднань, особистої безпеки, осідку, приватної власності та інші» (Інтерв'ю, 1990, с. 7).

Отже, зі шпальт газети «Голос відродження» читачі одержували інформацію про один із найбільш міфологізованих періодів української національно-визвольної боротьби. У суспільній свідомості негативну конотацію мали слова «націоналізм», «бандерівець». Редакція не мала можливості ґрунтовно розкривати мету та боротьбу українського спротиву, зважаючи на обмежений обсяг газети, відсутність необхідних даних тощо. Але діяльність «Голосу відродження» щодо висвітлення змагу українського збройного опору 1940–1950-х років мала важливе значення для відродження української національної пам'яті, поширення в суспільстві національних наративів, мобілізації українських громадян для протидії радянському тоталітарному режиму в новий період української визвольної боротьби наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Відозва до всіх громадян України. (1989. Березень). *Голос відродження*, 1, 1–2.
- Деревінський, В. (2017). «Український вісник» як джерело вивчення діяльності ОУН та УПА. *Східноєвропейський історичний вісник. Спецвипуск, II*, 278–283.
- Довгань, Р. (1989). Поет. *Голос відродження. Спецвипуск, 1*.
- Інтерв'ю з Головою Українського Державного Правління Богданом Федороком. (1990. Квітень). *Голос відродження*, 4(13), 6–7.
- Кожанов, А. В. (2018). Позацензурна преса УГС та УРП наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.: умови формування, особливості розвитку. *Історико-політичні студії*, 1(9), 29–37.
- Левицький, М. (б. р.). *Коротка історія видання УГС «Львівські новини» на тлі доби*. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/dopovidi/konferenciya-ugs/kortka-istoriya-vydannya-ugs-lvivski-novyny-na-tli-doby>
- Лохвицька Л. (1989. Вересень). Шило на швайку. *Голос відродження*, 6, 5.
- Набока, С. (1989. Листопад). Дякуємо за увагу. *Голос відродження*, 8, 6.
- Нарешті. (1989). *Голос відродження. Спецвипуск, 7, 5*.
- Права людини, права народів. (1990. Січень). *Голос відродження*, 9, 2.
- Рябошапка, С. (1990. Лютий). Увага! *Голос відродження*, 2, 6.
- Строкань, В. (1989. Листопад). От тобі і гайд-парк! *Голос відродження*, 8, 7.
- Хроніка-1:** Хроніка подій в Україні. (1989. Квітень). *Голос відродження*, 2, 5.
- Хроніка-2:** Хроніка подій в Україні. (1989. Вересень). *Голос відродження*, 6, 3.
- Хроніка-3:** Хроніка подій в Україні. (1990. Лютий). *Голос відродження*, 2, 4.
- Чорновіл, В. (1989. Травень). Кілька думок про наміри святкувати 50-річчя пакту Молотова-Ріббентропа. *Голос відродження*, 4, 3.
- Чорновіл, В. (1989. Вересень). «Дочекались...». *Голос відродження*, 6, 5.
- Шевченко, В. (1989. Серпень). Що за правопис. *Голос відродження*, 5, 2.
- Юрій Шухевич. (1989. Травень). *Голос відродження*, 4, 2–4.

REFERENCES

- Derevinskyi, V. (2017). «Ukrainskyi visnyk» yak dzherelo vyyvchenia diialnosti OUN ta UPA. *Shkhidnoevropeiskyi visnyk, Spets. Vypusk, II*, 278–283 (in Ukrainian).
- Dovgan, R. (1989). Poet. *Golos vidrodzhenia, Spetsvypusk, 1* (in Ukrainian).
- Intervuy z Golovoioy Ukrainского Derzhavnogo Pravlinia Bogdanom Fedorakom (1990, Kviten). *Golos vidrodzhenia, 4(13)*, 6–7 (in Ukrainian).
- Kozhanov, A.V. (2018). Pozatsenzurna presa UGS ta URP naprykintsi 1980^{kh} – na pochatky 1990^{kh}: umovy formuvania, osoblyvosti rozvytku. *Istoryko-politychni studii, 1(9)*, 29–37 (in Ukrainian).
- Levytskyi, M. (n. d.). *Kortka istoriia vydania Ukrainskoi gelsinskoj spilky «Lvivski novyny» na tli doby*. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/dopovidi/konferenciya-ugs/kortka-istoriya-vydannya-ugs-lvivski-novyny-na-tli-doby> (in Ukrainian).
- Lokhvytska, L. (1989, Veresen). Shylo na shvaiku. *Golos vidrodzhenia, 6, 5* (in Ukrainian).
- Naboka, S. (1989, Lystopad). Diakuemo za uvagu. *Golos vidrodzhenia, 8, 6* (in Ukrainian).
- Nareshti. (1989). *Golos vidrodzhenia, Spetsvypusk, 7, 5* (in Ukrainian).
- Prava liydyny, prava narodiv (1990, Sichen). *Golos vidrodzhenia, 9, 2* (in Ukrainian).

- Riaboshapka, S. (1990, Liutyi). Uvaga! *Golos vidrodzhenia*, 2, 6 (in Ukrainian).
- Strokan, V. (1989, Lystopad). Ot tobi I gaid-park! *Golos vidrodzhenia*, 8, 7 (in Ukrainian).
- Khronika podii v Ukraini. (1989, Kviten). *Golos vidrodzhenia*, 2, 5 (in Ukrainian).
- Khronika podii v Ukraini. (1989, Veresen). *Golos vidrodzhenia*, 6, 3 (in Ukrainian).
- Khronika podii v Ukraini. (1990, Liutyi). *Golos vidrodzhenia*, 2, 4 (in Ukrainian).
- Chornovil, V. (1989, Traven). Kilka dumok pro namiry sviatkuvania 50-richia paktu Molotova-Ribbentropa. *Golos vidrodzhenia*, 4, 3 (in Ukrainian).
- Chornovil, V. (1989, Veresen). «Dochekalys...». *Golos vidrodzhenia*, 6, 5 (in Ukrainian).
- Shevchenko, V. (1989, Serpen). Shcho za pravopys. *Golos vidrodzhenia*, 5, 2 (in Ukrainian).
- Vidozva do vsikh gromadian Ukrainy. (1989, Berezen). *Golos vidrodzhenia*, 4, 1–2 (in Ukrainian).
- Yurii Shukhevych. (1989, Traven). *Golos vidrodzhenia*, 4, 2–4 (in Ukrainian).

Vasyl DEREVINSKYI

*Doctor of Historical Sciences (Dr hab. in History), Professor
Professor of the Department of Political Sciences and Law
Kyiv National University of Construction and Architecture
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-2328>
e-mail: vasylldr@ukr.net*

**COVERAGE OF THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT
OF THE 1940^s AND 1950^s
IN THE UGS NEWSPAPER «VOICE OF REVIVAL»**

The article examines the peculiarities of liquidation of the information vacuum regarding the events of national history in Ukrainian society, caused by Soviet censorship and propaganda. Therefore, attention is drawn to the important work carried out in this direction by the members of the first Ukrainian public and political organization of the second half of the 1980^s – the Ukrainian Helsinki Union. Activists of the UGS created a number of press publications to promote their ideas and raise national consciousness and social activity. One such publication was the newspaper «Voice of Revival» created in 1989 in Kyiv. It has been established that the newspaper's editorial office focused its activities on providing its readers with up-to-date information that was not published by the official mass media. In the conditions of sending propagandistic ideologues of the Soviet totalitarian regime and the monopoly dominance of its press editions with their multi-million circulations, «Voice of Revival» with its limited circulation nevertheless became an expression of the new Ukrainian free press, which has changed in the information space of Ukraine.

This article analyzes the materials published in the newspaper «Voice of Revival» devoted to the activities of the Ukrainian liberation movement in the 1940^s and 1950^s. It is noted that the newspaper's columns provided readers with information about one of the most mythologized and demonized periods of the Ukrainian national liberation struggle. Given the totalitarian control of the Soviet regime over the official media, Ukrainian so-

ciety was deprived of the opportunity to obtain objective information about the resistance movement itself and its leaders and activists. Instead, public opinion was «warmed up» by prepared Soviet false ideological stamps.

The conclusion states that the activities of the «Voice of Revival» editorial office in covering the struggle of the Ukrainian armed resistance in the 1940^s and 1950^s were important for the revival of Ukrainian national memory, the spread of national narratives in society, and the mobilization of Ukrainian citizens to oppose the Soviet totalitarian regime in the new period of the Ukrainian liberation struggle in the late 1980^s – early 1990^s.

Keywords: «Voice of Revival» newspaper, armed struggle, resistance, OUN, UPA, UGS.